

Телегіна Н. І., Єрошенко Ю. О.,

Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ

ХУДОЖНЄ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ DECLINE В РОМАНІ ІРВІНА ШОУ «ВЕЧІР У ВІЗАНТІЇ»

У статті застосовуються стратегії когнітивної лінгвістики в процесі інтерпретації тексту з метою поглиблення розуміння психології і внутрішнього світу автора. Досліджується концептуальна організація тексту роману з позицій когнітивної семантики. В результаті розкривається авторське відношення до описаних явищ і його розуміння оточуючого світу.

Ключові слова: концепт, когнітивізм, інтерпретація, лексема, образ.

В статье применяются стратегии когнитивной лингвистики в процессе интерпретации текста с целью более глубокого проникновения в психологию и внутренний мир автора. Исследуется концептуальная организация текста романа с позиций когнитивной семантики. В результате раскрывается авторское отношение к описанным явлениям и его восприятие окружающего мира.

Ключевые слова: концепт, когнитивизм, интерпретация, лексема, образ.

In the article cognitive linguistics strategies are used in interpreting fiction to provide a deeper psychological insight into the author's inner world. The conceptual organization of the text of the novel is investigated from a cognitive perspective. As a result the author's treatment of the described phenomena and his comment on the world are revealed.

Key words: concept, cognitivism, interpretation, lexeme, image.

Когнітивна семантика не існує в чистому вигляді. У різних дослідженнях вона набуває різних форм, але так чи інакше є пов'язаною з процесами перетворення інформації. Найбільш відомими представниками когнітивної семантики є Джордж Лейкофф, Рональд Лангакер, Рей Джекендофф, Леонард Тальмі, Жиль Факоньєр та Марк Тюрнер. Дослідження художніх творів, виконані в руслі новітніх тенденцій, піддруктям яких слугують надбання різних напрямів і шкіл стилістики, лінгвопоетики, а також методологічний апарат когнітивної лінгвістики і теоретичні засади когнітології взагалі, відкривають нові перспективи для поглиблення розуміння і творів, і їх авторів.

Центральною ідеєю, яка об'єднує численні лінгвокогнітивні дослідження, є положення про те, що мова відображає знання, представлені у вигляді концептів. Концепт розуміється як те, що людина знає про світ [3;5], як інформація про актуальне або ймовірне положення справ у реальному світі, як один зі структурних компонентів «мови ментальних побудов», що опосередковує зв'язок мислення та природної мови [2, с. 141].

Моделюванню індивідуально-авторських концептів і проблемі концептуального аналізу смислової структури тексту присвячено чимало праць мовознавців (В.Красних, О.Воробйова, М. Пименова, І.Стернін та ін.). З огляду на розвиток семантико-когнітивного підходу, який досліджує концепти через семантичну систему мовних одиниць, **актуальність** дослідження полягає у виявленні концептуальних пріоритетів Ірвіна Шоу, які формують індивідуально-авторську картину світу в романі «Вечір у Візантії». **Метою** статті є аналіз концепту як багатовимірного ментального утворення із застосуванням семантико-когнітивного підходу; когнітивна інтерпретація результатів опису семантики мовних одиниць у художньому тексті на тому етапі лінгвокогнітивного дослідження, коли відбувається перетворення мовних даних в когнітивні, що дозволяє перейти до моделювання індивідуально-авторського концепту.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) дослідити значення мовних одиниць, що номінують обраний для дослідження концепт у художньому тексті;

2) прослідкувати процес моделювання концепту як мисленневої одиниці, описати когнітивні класифікаційні ознаки;

3) виокремити індивідуально-авторські особливості сприйняття й застосування концепту Decline.

Об'єктом дослідження став роман Ірвіна Шоу «Evening in Byzantium» («Вечір у Візантії»).

Предметом дослідження є художнє втілення концепту Decline в романі.

В когнітивній лінгвістиці традиційною вважається точка зору З.Попової та І.Стерніна, згідно з якою когнітивна інтерпретація – це «мисленневе узагальнення на більш високому рівні абстракції результатів опису значень мовних одиниць, що номінують концепт, для виявлення і словесного формулювання когнітивних ознак, що репрезентуються тими чи іншими значеннями або семантичними компонентами цих мовних одиниць, з метою підсумкового моделювання змісту концепту» [1, с. 200].

Концептуальний аналіз є пов'язаний з виявленням ряду рівнів семантики. З цієї метою проведемо аналіз словникової дефініції. Відповідно до Longman Dictionary of Contemporary English [LDCE 2003: 407]: Decline is a decrease in the quality, quantity or importance of something.

Аналіз словникової дефініції виявляє, що денотатно-сигніфікативний центр концепту Decline, тобто його ядро, має три рівні семантики: зниження якості; зменшення кількості; зменшення важливості;

Ці рівні є, по суті, семантичними компонентами ядра і, створюючи семантичний простір номінативного поля, репрезентують когнітивні класифікаційні ознаки концепту Decline. Всі три рівні ядра концепту Decline реалізуються в романі «Вечір у Візантії» наступним чином:

1) зниження якості – погіршення здоров'я головного героя, хвороба, загроза смерті; зниження якості фільмів, які представлені на Канському фестивалі; 2) зменшення кількості – зменшення кількості фільмів, знятих героєм роману, кінорежисером; зменшення кількості зароблених ним грошей – спад в кар'єрі, творча криза; 3) зниження важливості – зниження важливості моралі в сучасному суспільстві, що непокоїть героя.

В художньому тексті концепт, як правило, має певний знак. Таким знаком, носієм смислу в романі є Канський фестиваль. Герой роману, відомий американський режисер Джесс Крейг, приїздить в Канни, щоби отримати відповіді на питання, які непокоїть його: «*He had come to Cannes looking for answers*» [4, с. 142]. З того часу, як він став відомим кінорежисером його двічі запрошували в журі Канського фестивалю, але він відмовлявся. Його приїзд багатьох здивував. Він пояснює своє рішення так: «*I am in Cannes to save my life*» [4, с. 144]. Отже, в романі існує опозиція життя-смерть, а проміжний етап – занепад (decline). Говорячи про те, що він приїхав в Канни, щоби «врятувати своє життя», Крейг має на увазі не тільки свій фізичний стан, але і своє творче життя, і свій психологічний стан. До того ж він шукає відповідь на питання, як врятувати сучасне кіно. Канни в романі є знаком кіноіндустрії, яка на думку героя, демонструє зниження якості продукції – занепад: «*Murphy rambled on about the decline of the movie industry*» [4, с. 89]. Через кіноіндустрію І.Шоу проєктує ідею занепаду на культуру і мистецтво загалом, показуючи що гонитва за успіхом, славою і грішми веде до появи творів без глибинної суті, без того ядра, яке робить твір мистецтвом: «*He watched the performance with pity... Ingenious sets flew in and out, the music swelled in an orgy of sound, actors grinned bravely and hopelessly as they uttered jokes at which no one laughed...And still nothing happened*» [4, с. 86]. Опозиція життя-смерть із проміжною стадією – занепад існує і в ракурсі фізичного існування героя. Він хворий, його стан погіршується. Проблеми із здоров'ям загострюються проблемами із алкоголем, без якого він обходитися не звик. Лікарі радять Крейгу операцію, але шанси п'ятдесят на п'ятдесят, тобто, він між життям і смертю: «*When Craig asked him what the chances were after an operation like that, the surgeon said flatly, without hesitation, « Fifty-fifty*» [4, с. 454]. Ця гранична ситуація загострює його сприйняття реальності і її віддзеркалення в стрічках кінофестивалю: «*There was a maniacal promiscuity reflected on the screen that depressed him more and more as the film went on... For Craig the film was a succession of orgiastic howls, without the release of orgasm. When the camera discovered a boy and a girl making love, undisturbed by the fact that their act was being recorded, he averted his eyes*» [4, с. 47].

Через стрічки, представлені на Канському кінофестивалі, розгортається картина морального занепаду суспільства, яке пожирає плоди сексуальної революції і суспільних потрясінь 60-х: «*The world is going to the dogs on a sickening wave of tolerance. Dirty movies, dirty business, dirty politics. Anything goes. Everything's excused*» [4, с. 138].

В ракурсі кар'єри Крейга існує опозиція минуле-теперішнє. В минулому Крейг – відомий і популярний режисер, який заробляв багато грошей, і своєю роботою приносив гроші тим, хто з ним співпрацював; в теперішньому – провал його фільмів і фінансові збитки: «*... his last two films failed, for a total loss that is estimated at more than eight million dollars...*» [4, с. 40]. Його юрист нагадує йому, що останній раз він заробляв «якісь реальні гроші» в 1966 році: «*...1966 was the last year you made any real money...*» [4, с. 36]. На момент його приїзду на фестиваль в Канни він вже п'ять років з часу провалу його останнього фільму нічого не знімає: «*For five years, after the failure of his last film, he was kept away from Hollywood...He has kept his office open, but has announced no new projects*» [4, с. 41]. Отже, його кар'єра занепадає. Його надія знайти у Каннах відповіді на всі питання не справдилася. Кількість питань тільки збільшилася, а відчуття занепаду і передчуття краху підсилювалося: «*What he had done, in a few short days, was multiply the questions*» [4, с. 142].

Користуючись методикою З.Д. Попової і І.А. Стерніна, виділені когнітивні ознаки можна поділити відносно інформаційного змісту. В романі, що розглядається інформаційний зміст концепту передається такими лексемами: лексеми, що позначають погіршення якості, до яких можна віднести медичні терміни, які в контексті роману свідчать про погіршення здоров'я героя: *operation, hospital, fever, daze, doctor, bacteria, treatment, antibiotics, insomnia, headache*; лексеми для позначення зменшення кількості – фінансові втрати: *loss, legal costs, penniless, financial strain, debts and assets, checking session, bankrupt, enormous telephone bills*;

лексеми для позначення спаду в кар'єрі: *failure, veteran of retreat, sabbatical leave, no production bearing his name, disastrous flops, drop out of sight, wrong turning, mistakes, wasted opportunity*; – лексеми для позначення занепаду моралі в суспільстві: *moral agony, permissive society, perverse, dirty movies, dirty business, dirty politics*. Ці лексеми інформують про стан здоров'я головного героя, про стан його кар'єри, про стан моралі в сучасному суспільстві і про якість фільмів, представлених на кінофестивалі. Це ядро концепту, яке втілює його базові класифікаційні ознаки.

Образно-оцінний компонент, а отже, і периферія концепту формується потенційними прагматичними смислами, які забезпечуються конотативними семами (модальність, різного роду оцінки). Фізичний стан головного героя оцінюється автором через влучні, емоційно-насичені образи: *ruins, wall of Pompeii, the trenches of Verdun, Hiroshima*. Хоча Крейгу 48 років він почувається розвалиною і це відчуття підсилюється після знайомства з Гейл: «*What does a forty-eight-year-old man look like to a twenty-two-year-old girl? Ruins. Wall of Pompeii. The trenches of Verdun. Hiroshima*» [4, с. 39]. Стосунки з молодою дівчиною загострюють усвідомлення невідворотності старіння, яке представлено в романі лексемою *evening*.

Оцінка сучасного мистецтва і стану моралі в суспільстві реалізується через оцінку фестивалю фільмів і п'єс, які Крейг дивиться в театрі: «*dirty movies, dirty business, dirty politics, a succession of orgiastic howls, ingenious sets, an orgy of sound, primitive words*». Нецензурна лайка, яка в фільмі має претензію передавати революційні настрої, в свідомості головного героя трансформується в образні ознаки глибокої духовної кризи. Через емоційно забарвлені образи і реакції Крейга передається авторська оцінка сучасної масової культури: «*He watched in disbelief... He hoped that the fathers of the four students who had been shot at Kent State would never*

see Woodstock and know that a work of art which had been dedicated to their dead children contained a passage in which nearly half a million of their children's contemporaries had mourned their death by shouting F...! in unison» [4, с. 48]. Кінофестиваль, який репрезентує сучасну кіноіндустрію отримує оцінку, в якій втілюється передчуття краху: «disaster area».

Поступово в романі місце дії, Канни, розширює своє значення, перетворюється на образ, який втілює риси кінофестивалю і кіноіндустрії, якою її бачить автор, а згодом і на символ занепаду суспільної моралі: «Whores everywhere. In the audience, on the screen, on the streets, in the jury room. I tell you, Jess, this is the living and eternal capital of whoredom for two weeks each year. Spread your legs and take your money. That ought to be printed on every letterhead under the seal of the city of Cannes» [4, с. 137]. Оцінки героїв різкі і ніде в романі не заперечуються, отже можуть вважатися авторською точкою зору, вкладеною в уста героїв.

Образ Канн пов'язаний із опозицією минуле-теперішнє. Головний герой, порівнюючи цей візит із своїм попередніми приїздами до Канн, помічає зміни у всьому і у вигляді міста, і в його аурі: «He remembered Cannes when pink and amber mansions stood in gardens along the sea front. Now the garish apartment buildings, orange and bright blue balconies flying, disfigured the littoral. Cities rushed to destroy themselves» [4, с. 10]. Як бачимо, зміни в Каннах передано через опозицію кольорів: pink and amber в минулому – кольори вишукані і ніжні, а в теперішньому – orange and bright blue – кольори яскраві, різкі, навіть вульгарні. Ця символіка кольорів сприяє створенню типового для І.Шоу ностальгічного тону, і таким чином робить свій внесок в декодування прихованої в підтексті авторської позиції. Ідея занепаду, краху, руйнування втілюється в кількох аспектах і різними засобами. Цілісні ситуації і ментальні схеми, які перебувають на периферії когнітивної свідомості, передають індивідуально-авторську оцінку зображених явищ і подій.

Художній концепт відрізняється від концепту культури та мовного концепту як у плані змісту, так і в плані вираження, як за структурою, так і за обсягом. Застосування методів когнітивної семантики для опису концепту в художньому творі уможливорює розкриття його концептуального змісту і отримання додаткової інформації, втіленої в ньому.

Результати цього дослідження можуть сприяти подальшому розвитку та вдосконаленню прийомів концептуального аналізу художніх текстів та методик когнітивної інтерпретації. Дослідження, також, відкриває перспективи для визначення емоційно-сміслової домінанти творчості І.Шоу 70-х років.

Література:

1. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ: Восток – Запад, 2010. – С. 314.
2. Фесенко Т. А. Концептуальные системы как контекст употребления и понимания вербальных выражений / Т. А. Фесенко // Когнитивные аспекты языковой категоризации : Сб. научн. тр. РГПУ им. С.А. Есенина. – Рязань, 2000. – С. 141-150.
3. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam (Philadelphia) : John Benjamins Publishing Company, 1998. – 300 p.
4. Shaw Irwin Evening in Byzantium. – СПб. : КАРО, 2007. – С. 512.